

מבחר השירה העברית

סלק שני

קודם לכן יצא לאור:

מבחר השירה העברית

למיום חתום כתבי הקדש

עד-גלות ישראל מצל אדמת קסבר בשנת ה"א רנ"ב

ערוך ומתוקן על-ידי

ס' י' מ' ק' א' ד' י'

בחסות

מאיר וינר

מדינה קצרת מתקנת ומבארת

על-ידי

א. מ. ה' ר' מ' נ'

מבחר השירה העברית

חלק שני

למיום גלות ישראל מפל אדמת ספרד
עד לתקופת יהודה ליב גורדון (יל"ג)

אסף והסביר

א. מ. טקמן

הוצאת ראובן מס, ירושלים

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח * www.daat.ac.il

כל הזכויות שמורות
Copyright 1965 by Rubin Mass Jerusalem

Printed in israel

נדפס מאמחהו בדפוס „המערב“, ירושלים

עם הספר

דברי שירה עשירים במקום אחד ועניים במקום אחר. לפרקים פורחת השירה ומשגשגת במדינה מסוימת, משום תנאי הזמן והמקום, ולאחר זמן היא עולה ופורחת במקום אחר, וגם כאן משום התנאים המתאימים. ואם הדבר כך בכל שירה, בשירה העברית על אחת כמה וכמה. הגזירות והרדיפות החריבו מרכזים תרבותיים ומחורבנם נבנו מרכזים חדשים.

במבחר שלפנינו אנו רואים, כי השירה העברית-ספרדית תפסה לה אחרי הגירוש מקום באיטליה וב-תורכיה, לרבות ארצישראל, ומאיטליה הגיעה גם לאשכנז, ולאחר מכן לפולין ולרוסיה, ושם זכתה לתחייה חדשה. ומובן שבכל מקום ספגה השירה גם מגוף המקום ומריחו, מלבד השינוי שחל בה משום שינוי הזמן. תחילה חשבתי לסיים את המבחר באד"ם הכהן, אבל במשך זמן ההדפסה החלטתי לסיים ביהודה ליב גורדון, שבשירתו יש לראות סיום תקופה והתחלת תקופה, תקופת השירה העברית החדשה.

ממילא נתרבו השירים מ-77 ל-104, והמשוררים — מ-42 ל-48.

הקוראים ודאי שמו לב, כי בתקופה של שלוש מאות וחמישים שנה לא הובאו בספר אלא שיריה של משוררת אחת, והיא רחל מורפורגו (עמ' קצה—קצט). הדורות כולם היו עניים במשוררות ונער יכתבן.

אגדות מתהלכות על אשתו של שמואל הנגיד, וכן על בתו של יהודה הלוי, שהיו משוררות. בכתב יד רומא (ספרית הוואטיקאן) סי' 402 נאמר בראש שירו של

הנגיד "איה צבי עלג": "אלה שורות עשתה אשת הנגיד על בעלה שגמגם בשפתיו". ובספר "שירי זמרה", ליוורנו תרל"ב, נאמר על השיר "לא נעלים הם אבל המה כסות": "זה השיר יסדה אותו בת רבי יהודה הלוי זלה"ה בעל 'מי כמוך'. כשלקחה ר' אברהם בן עזרא זלה"ה נתן לה מנעלים סבלונות (מתנות כלה) שלה, והיו התלמידים של אביה מלעיגים עליה על שלקחה אותו, שהוא היה עני, ולא יש לו אפילו כדי ליתן לה הסבלונות ונתן לה מנעלים. והיא השיבה לו בזה השיר".

גם יש שראו בחתימה "שמעה" בשירו העברי-ערבי של ר' שלום שבזי "שבח אשיר ואודה ואהלל" שם בתו, ואמרו כי היא חיברה את השיר הזה. אבל בין שיש כאן אקרוסטיכון בין לאו — השיר הזה נתחבר על ידי ר' שלום שבזי עצמו.

ואלה הן שלוש משוררות עבריות קדומות הנודעות לנו, וראוי לרשום אותן משום מיעוטן:

(1) רבנית מגירונה בשם מרזנא חיברה לפני הגירוש "זמר" שהתחלתו היא: "מי ברוך נורא ואדיר". על ה"זמר", שלא נתפרסם עדיין, רשום: "זמר זה עשתה אשת חיל הגבירה מ[רת] מרזנא הרבנית מגירונא".

(2) אסנת בת ר' שמואל ברזאני מקורדיסטאן (המאה ה'17—18) חיברה שיר "שמעו החכמים מלי / ונבונים האזינו לי".

(3) הרבנית בנוינידה מריני (המאה ה'18) זקנתו של הרב מרדכי שמואל גירונדי מפדובה. נכדה העיר עליה: "יש לי מכתבי ידה פירוש איזה פסוקים ושירים". ולצערי עלי להעיר, כי מה שהגיע אלינו משירים אלה אינו מעיד על שירה המלהיבה את הלב.

זכתה רחל מורפורגו ופתחה ראש פרק בשירה העברית, שירה של משוררות עבריות.

התוכן

א—יב	מבוא
	יהודה בן יצחק אברבנאל :
יג—כד	זמן הכה בחץ שנון (תלונה על הזמן)
נספח רמח	אל הנער התפללתי
נספח רמח	גוסי לצור נסי
נספח רמח	חלקי ידי חיקי
	יוסף בן שמואל צרפתי :
כח	ואם רחקת צביה
כח	בגב עינך צבית חן
כט	בעודך רעננה
	שלמה בן מזל-טוב :
לב—לכ	עורי יונתי יפתי
לב—לד	שובי יפת עין
לד—מו	מריבה נהיתה (מיוחס לרבי שלמה שרביט הזהב)
	שמעיה קסון :
מה—מו	יום מאורי חשך (קינה)
	יוסף בן יהושע הכהן :
מז—מח	עורה כבודי (תנאי יפי האשה)
	עזריה בן משה מן האדומים :
מט	ארומך אלהים
	משה בן יואב :
	ביום אראה הדר מראך (בתים ערבים, לאילת אהבים) :
נא—נב	אמאס אני עפרות
	יוסף בן משה גאנשו :
נג—נד	יפו דוניך
נד—נה	ימים מקדם זכרתי

נד-גז	יום צמאה אליך נפשי דוד עונקינירה :
נט-גז	אראה שער ראשך
נס-ס	על מה שער ראשך שחורות יצחק (מנדיל) בן אבי זמרה :
סא-סב	מה טובו צביה יעקב טרפון :
סג-סד	מכובד איש יקר סעדיה לונגו :
סה-עא	אנבל את נבלי סעדיה בן יוסף :
עב	לגר ולבשמים זכריה (יחיא) בן סעדיה אלצ'אהרי :
עג	אלהים מרחם
עד-עה	כוכב ראיתיהו יצחק לוריא (האר"י) :
עו-עז	יום זה לישראל ישראל בן משה נג'ארה :
עט	יפת תואר יפת מראה
פ	יש זהב ורב פנינים
פא	יגון אעתיק מלב
פב	אומר אני לאשר אוהב
פג-פד	אני גבר לא אוכל אפרד אליעזר אזיכרי :
פה-פו	ידיד נפש (בקשה על היחוד וחשק האהבה) מנחם בן יהודה די לונזאנו :
פז-פח	הראית ידיד משורר עלום שם :
פט	בהיכלך שמיר ושית
צ-צא	העולם הזה (תוכחה)

הודה אריה בן יצחק ממודינא :

צב—צד	חרון אפי ✓
צה—צה	מי זה האיש האומר ✓
צו—צו	מצחק בקוביא
צז	כי תראה שיר ל
צח—צח	אני בשיר
צח	השיר יהיה לכם ✓

שלם (שלום) בן יוסף שבזי :

צט—ק	איומתי תעורר
ק—קא	שפל רוח אני
קב	יעקב בן יצחק סגרי :
קג	אשה בכל אלה
	כילי אני

יעקב בן דוד פראנשיס :

קו—קה	על מה תקלל
קו—קו	איך נעצוץ

עמנואל בן דוד פראנשיס :

קו—קט	מי שמך גוטר
קט—קי	אשאל לעפרת חן
קי—קיא	דודים, שער עפרה
קיא—קיב	עובר עמוד נא
קיג—קיד	גם כי ביפיד
קיד	חלודה עלתה בשיר ונתקל

נבל שם אל זהב כסלו (לנבל שאבד כיסו)

משה בן מרדכי זכות :

קטז—קיס	אני מפקיד יחידתי (תפילת הצות)
קיס—קכא	התיצבו נגדי מזרות הזבול

שמשון כהן מודון :

קכב—קכג	הזוללים ההוללים (על זולות הזוללים)
קכג—קכד	על הר זמירות (על המשוררים הבוערים)

- משה חיים לוצאטו :
- ✓ הולך לאטי (שיר ידידות) קכה—קכט
- ✓ שיר מזמור להזכיר (מזמור) קל
- נפתלי הירץ ויזל :
- אל יושב הכרובים (מ"שירי תפארת") קלא—קלה
- אברהם יצחק קאשטילו :
- מיום דעתי אותך קלו—קלו
- אפרים לוצאטו :
- מי זה האיש (החוקים והמשפטים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם) קלח—קלח
- ציון הנדחה (למען ציון לא אחשה) קלט—קנ
- ילדה יפה את (על הרופא הנופל שדוד ברשת האהבה) קמ—קמא
- אחי הבחורים (עזה כמות אהבה) קמא—קמב
- רופא ימין ידיו (השיר הזה לשוננו חדה והרופאים משחק לו) קמב—קמג
- יצחק לוצאטו :
- אם אומרה לשיר הדר פניך קמד—קמה
- טוב מחיי מותי קמה—קמו
- אליעזר חפץ :
- נפשי שכית פז קמו
- חזקיה דוד אבולאפיו : פער לבלי חוק קמח—קמט
- האם משורר אתה קמט—קנ
- פרץ בן יצחק בעער :
- ברדת האמת (האמת) קנא
- אליהו חלפון הלוי :
- הנשא הגיון (שיר "השלום") קנב—קנו
- שלום הכהן :
- שאו מני והלאה (מפתח שפתי) קנח—קסא

קסב—קסג	עבר קיץ (הבציר)
קסה—קסו	גפן פרי הלולים (שיר הגפן)
	דב בר גינצבורג:
קסז—קסח	איכה שלום היקר (אל השלום)
	רפאל פירשטנטהאל:
	ציון, אמרתי אסתיר עיני (קינה על חורבן בית
קסט—קעז	אלהינו)
	שלמה מלכו (השני):
קעח	שמעי בת
קעט	שמאלו תחת ראשי
	שלמה לויוון:
	בצוות אל אל תהו (המליצה מדברת בסיפור
קפ—קפא	מעלותיה ותהילותיה)
	דוד זאמושטש:
קפב—קפג	ברוך בואך מלך הימים (זמר לשבת קודש)
קפד	כאשר נטע נח
	רחל מורפורגו:
קפה—קצו	אוי לי תאמר נפשי
קצז—קצז	אלי אלי צור גואלי (קול ברמה נשמע)
קצט—קצט	אנסה אך הפעם
	לבנזון אברהם דב (אד"ם הכהן):
ר—רא	ראיתי בבוקר (מורדי אור)
	יעקב אייכנבוים:
רב—רד	עגלות עמוסות (הבציר)
	שמואל דוד לוצאטו:
רה—רה	הוי הנטבע בטיט (תוכחת מוסר לרודפי התענוגים)
רט	ארבע עשרה למד (ימי אדם אשר חי)
רי	אילת מחמדים (אשה יפה וסרת טעם)
ריא	קושט ויושר (האמת נסי)

יוסף אלמנצי :

ריב	אצעד ארץ
ריג	איש שעיר
ריד	אשה יפה־פיה

לבנון מיכה יוסף (מיכ"ל) :

רטו—ריט	נטו צללי ערב (התפילה)
ריט—רכב	קודר מר הייתי (אהובה עזובה)
רכג—רכד	שם אתי באחו (אחות לנו)
רכד	עוד לבי בי יבער (שיר הזהב)
רכה—רל	אל מזבח דגון (נקמת שמשון)

יהודה ליב גורדון :

רלא—רלג	עטי עט סופר (אתם עדי)
רלג—רלד	לימין בן עמרם (עמוד האש ועמוד הענן)
רלה—רלח	ציון הרת כל יופי (קינה לתשעה באב)
רלט—רמב	עת על אבדן עמי (תשליך)
רמג—רמה	אל תאמינו לדמעות (אלמנה צעירה לימים)

מבוא

הרבה חברים נאים וחשובים נאמרו על השירה לכל סוגיה החל מימי קדם ועד ימינו. משוררים ופילוסופים ניסו לעמוד על עניינה ולהסביר לבני אדם את מהותה. מהם ששיבחו אותה כביטוי העילאי של האדם, ומהם שראו בה רק מעין פרחים ללא שום פרי. ואפלטון אפילו גירש את המשורריים מתוך ה"מדינה" שלו, עד שילמדו על השירה זכות ויזכותו, "שיש בה לא נעימות בלבד, אלא אף ברכה לסדרי המדינות ולחיי האדם" (פוליטיאה 606—607). ומעניין כי בדברי אפלטון אלה השתמש משה מנדלסון בשיחה עם שלמה מימון. וכך מספר שלמה מימון: "פעם אחת, כשהייתי מטייל עם מנדלסון, נתגלגלה שיחתנו על פייטנים, שהוא יעצנני לקרוא את יצירותיהם.

אני החזרתי לו: לאו, אין את נפשי לקרוא דברי פיוטים, שהרי הפייטן אינו אלא בדאי.

מנדלסון חייך על דברי ואמר: הנך מסכים בזה לדעתו של אפלטון, שגרש את כל הפייטנים מן הריפובליקה שלו. אבל מקווה אני, שבמרוצת הזמן תשנה את דעתך על ענין זה. ואמנם נבואתו נתקיימה במהרה" ("חיי שלמה מימון" (תרגום י. ל. ברוך), תל-אביב תש"ב עמ' 92).

בא קאנט והגדיר את השירה כ"משחק החושיות הערוך על פי השכל". ולעומתו אמר פרידריך שילר: "הפילוסוף הוא חצי אדם, והמשורר — אדם שלם".

והשירה ימיה כימי אדם עלי ארץ, וכפי שיעור קומתו וכפי צרכיו היא הולכת ומתפתחת מדור לדור. וכשם שאנשים נהנים מן השירה החדשה, שירת דורם, כשהיא מדברת לנפשם, כך שמח לכם גם על השירה הקדומה, הפותחת שער לעולם העתיק ומקרבת רחוקים. כללו של דבר: אין לך דבר שהוא תמיד חדש ורענן כשיר הטוב. הוא מגשר בין התקופות, ושן-הזמן אינה יכולה לו. יש והמשורר נשכח, אבל שירו

הטוב אינו נשכח, וסימן טוב הוא לו. בלשונו נקראת היצירה הפיוטית: שיר, שירה — מלשון ישר, שכן צלעי השירה ישרים הם במידותיהם. ושמא מוצא השם מלשון: שור, שעניינו: הבטה, הסתכלות, והכוונה לאותה ראייה פנימית שמשורר אמת זוכה לה. ועמנואל פראנשיס אמר בספרו "מתק שפתים", קראקא תרנ"ב עמ' 31-32: "שיר נגזר מלשון שרירות, רוצה לומר: חוזק... או יהיה מלשון שררה, בחילוף שין שמאלית לימנית... וזה מפני שהמשוררים במתק לשונם משתררים ומושלים על שומעיהם". היוונים קוראים לשירה: פויאזיס (Poeisis) מן השורש פויאין (Poiein), שעניינו הוא פעול, יצור, שכן המשורר הוא יוצר. ומעניין כי גם השם Trobador, שנתייחד לטרובאדורים (דרום צרפת ומזרח ספרד במאות ה'11-13), מובנו המקורי הוא: ממציא. ואמר המשורר האיטלקי טורקוואטו טאסו (1544-1595) בשבח המשורר: Non merita nome di creatore se non Jddio ed il Poeta (אין ראוי לשם יוצר, כי אם האלהים והמשורר). ואכן המשורר אינו מוצא מן המוכן חומר לעשות בו או צבע וכדומה. דמיונו יוצר הכל, הן את החומר והן את הצורה. מן היוונית נכנס השם פיוט וגם פיט במרוצת הזמנים גם לעברית; ואם כי נתייחד בעיקר לשירת הקודש, אינו בעצם אלא שירה בכל מובנה הרחב. בערבית נקרא השיר שער, ומקור השם אינו ברור. ר' משה אבן עזרא פירשו ב"שירת ישראל" שלו, ואמר: "והשורש הזה נמצא גם בשפתנו: מאה שערים" (בראשית כו, יב), היינו עניין של שיעור ומידה. ונוכל להוסיף גם את הצירוף "המשוררים והשוערים" בנחמיה יב, מה ומו, שיש מפרשים גם שם, שוערים' כסוג של משוררים. כיום מפרשים את השם, שער' במוכן: תחושה. ו-Gedicht או Dichtung בגרמנית, ובדומה לזה בלשונות צפוניות שונות, מוצא מ-Dictum הלאטיני, היינו: דבר שנאמר או שהוקרא והתפתח כשם ליצירה רוחנית עדינה.

המשורר הוא מעין שליח ציבור המבטא את רגשות ציבורו. הוא יוצק זכרי-זרורות, התרשמויות רגעיות, בינה עליונה וכו' בדפוסי-שיר המעלים את הדברים לעילא ולעילא. יתר על כן: כל דבר היוצא מפיו כינורו של משורר-אמת עושה רושם, שכן צלילו מהנים את הלב ומרוממים את הנפש. קורא שיר, המוצא בו תיאור מעשה טוב או מבע של אישיות אצילה, משתוקק גם הוא להגיע למדרגה דומה. הטוב והנעלה שבו קוסם לו ומעודדו.

וכשם שכל משורר — צליל לו משלו, צליל המיוחד אותו ואת אישיותו במקהלת המשוררים, כך כל עם ועם יש לו ניגון משלו, שבו הוא מצטיין.

השיר קשור בלשון העם שבו נתחבר ומשרשיו הוא יונק. זכרי-קדומים וסודות נעלמים מתגלים לו למשורר מבלי משים בזכות לשון עמו הנשמעת לו. ואכן, לא הרי שירת ישראל כהרי שירת היוונים, ולא הרי שירת היוונים כהרי שירת הרומאים, אם כי רוח השירה, מתנת אל עליון, היא הצד השווה שבכולן.

חכמינו הרגישו בדברים הדקים הללו יפה יפה. רבי יונתן מבית גוברין אמר: „ארבעה לשונות נאים שישתמש בהן העולם, ואלה הן: לעז [יוצנית] לזמר, רומי לקרב, סורסי לאילייה, עברי לדיבור“ (ירושלמי מגילה פ"א). והדברים מבוררים יותר במדרש תהלים לא, ז: „ארבע לשונות הן: לשון רומי לקרב, לשון יוני לזמר, לשון פרסי לאילייה, לשון אשורית לתפילה“.

ויש לנו לראות ובכל הלשונות הללו עניין של שירה, ואפרש את נוסחו של מדרש תהלים: לשון רומי טוב לשירי קרב, לשון יוני — לשירי תענוגות ושעשועים, לשון פרסי — לשירי קינה, ולשון אשורית, היינו עברית הנכתבת בכתב אשור, טוב לתפילה.

ובדומה לזה שר רבי אברהם אבן עזרא:

הַיִּשְׁמָעֵאלִים שִׁירֵיהֶם בְּאֶהָבִים וְצַנְנִים,
וְהַאֲדוּמִים בְּמִלְחָמוֹת וּנְקָמוֹת,
וְהַיְוֹנִים בְּחֻמּוֹת וּמְזוּמוֹת,
וְהַיְהוּדִים בְּמִשְׁלֵים וְחִידוֹת,
וְהַיִּשְׂרָאֵלִים בְּשִׁירוֹת וְתַשְׁבּוּחוֹת לַיְיָ צְבָאוֹת.

חבציקר חשובה שירת ישראל בארץ ישראל, שכן שירת ישראל בגולה קולה נמוך וצלילה עמום. ואין כאן רק דעה המובעת במדרשים בלבד, גם ביאליק אמר בשירו „שירת ישראל“:

כִּי מֵה-שִׁיר יִשְׂרָאֵל בְּגוֹלָה — צִיץ יָבֵשׁ,
צִיץ צֶלְפָּה, שֶׁטַל אוֹר צָלְיוֹ לֹא יָרָטב,
וְרֵעַ-גֵּד אֲשֶׁר נָפַל אֶל רַפֵּשׁ וְצָבֵשׁ,
פִּקְצָה שֶׁשֶׁלְפָּה וְרָבִשָׁה בַּמֶּרְתֵּף!

חז"ל הבינו יפה את ערכה של השירה בקוסמוס, ולדבריהם לא נברא העולם אלא בזכותה. וכך נאמר באחד המדרשים: „אמר הקדוש ברוך הוא, אפתח לשון של כל בני בשר ודם, כדי שיהיו מקלסין לפני בכל יום וממליכין אותי בארבע רוחות העולם, שאילמלא שירה וזמרה, שהם אומרים לפני בכל יום ויום, לא בראתי את עולמי“ (אלפא ביתא דרבי עקיבא אל"ף).

ולא רק בני בשר ודם, אלא כל הברואים כולם אומרים שירה. ונאמר: „לך היום מקלס, לך הלילה מקלס, לך נאה לומר שירה ביום, לך נאה לומר שירה בלילה“ (מדרש). ויוסי בן יוסי (המאה החמישית לערך) שר:

”אֵשׁ תוֹדִיעַ שְׁמוֹ / צְצִי יַעַר יְרֻנּוֹ
בְּהִמָּה תִלְמַד צִוּוֹ נִפְלְאוֹתָיו“

וכאן יפה כוחו של משורר, שאוזנו העדינה קולטת את כל הצלילים הללו, כשם שצייר קולט בעינו הרגישה את מראותיהם

של הברואים. שאר בני אדם, כשהם יודעי שירה, קולטים את שירת העולם ומלואו רק מתוך שיריהם של המשוררים. אין אדם היודע לשון עמו כמשורר, שכן הוא שואב ממקורותיה ומזכיר את גשכותיה, זה בכה וזה בכה. ובצדק נאמר, כי הלשונות כשלעצמן, כשיודעין אותן יפה, הן שירה וזמרה, ובעברית אפשר כידוע גם לחבר שיר, כלשון הכתוב: „עורי עורי דברי שיר“ (שופטים ה, יב).

מלבד הלשון וסממני הלשון משמשים לו למשורר חומר לשיריו: תולדות עמו, ערכי דתו והווי חייו, שכן הדברים קשורים זה בזה. ולכן משמש לעברי המושג „לשון“ גם במובן עם. ויש כאן גם השפעת גומלין: המשורר גם יוצר ערכי לשון ומרחיב את גבולותיה. הוא מחדש וקובע את חוקי הסגנון. צירופיו מתחבבים על האנשים, ומהם גם נעשים משלי עם. ולו שומעים.

אבל אין העמים מסתפקים בשלהם, ולטובתם הם לומדים זה מזה גם שירים, אם על ידי תרגום ואם על ידי עיבוד ותיקוי; ולפרקים הם מביאים בכך לידי שינוי מכריע בגופי הדברים, שינוי שיש בו משום השבחה והרמת קרן היסוד. ועם זה מקובל, כי לשון המקור הוא עיקר, ואפילו תרגום משובח אינו אלא טפל לו. לא כל פנימיותו של שיר ניתן ליתרגם.

גם שירי עם יש לכל עם ועם, שאין שם מחברם ידוע, והם נודדים ממקום למקום, שכן נושאייהם קרובים לעמים רבים; ולפרקים קשה להכיר את מקור מחצבתם, בדומה למשלים ואגדות.

יש ששיריו של משורר אינם מובנים לבני דורו, ורק אחרי דורות הוא זוכה להבנה, ואז לא רק לבני ארצו ולשונו בלבד, אלא גם לזרים. לא תמיד ניתן הדבר להסבר, אבל לפרקים נראה, כי אישיותו הגשמית של המשורר ומהלכו עם הבריות גורמים לכך, והם המרחיקים את בני דורו משיריו.

והרחוקים אינם מכירים אלא את אישיותו הרוחנית, הטמונה בשיריו, שהיא נלבבת. ולהפך, יש משורר מהולל בזמנו, וכשעובר זמנו עובר גם ערכו. זכות שירתו היתה מוגבלת בזמן, ודיה שעתה.

עיקר השירה הוא הכשרון ובלעדיו אין ערך לה. וכך אמר הוראציוס בשירו על מלאכת השיר:

אֲשֶׁר לְשִׁחַק בְּנֶשֶׁק אֵינּוּ יוֹדֵעַ —
 מְשַׁחֵק בְּקִלֵּי קָרֵב יָדָיו מְנַע.
 לְבַל הַמּוֹן הָרְאִים צָלְיוֹ שִׁשְׁקוֹ.
 לְבַל יָבוֹזוּ לוֹ וּבְפָנָיו יִירָקוּ.
 אֲשֶׁר לֹא יָבִין אֶל הַמְּלִיצָה לְנֶשֶׁת,
 אֵיךְ לְשִׁיר בְּשִׁירִים נִפְשׁוּ עַז לֹבֶשֶׁת?
 בְּנֵי, אֶל תְּשִׁיר בְּטָרָם סִקְרָתָ, דְּבִשְׁתָּ.
 אִם מְמַצֵּי אִמְרָה לְמִשׁוֹרֵר הַקְּדוּשָׁתָ.
 וְאִם תִּכְתּוֹב שִׁיר, הַצְּפִינּוּ שָׁנִים תִּשְׁעַ,
 כִּי הֲלֹא תוֹבֵל לְמַחֲוֹתָו [סָדֵל שְׁשַׁע,
 כֹּל עוֹד לֹא לוֹ דִּלְתֵי בֵיתָהּ שְׁתַּחֲתָ...]

(„שירי רומי“ לישראל ראלל, אדעסא תרכ”ז עמ’ 113).

ומן האחרונים יזכרו דברי שד”ל בשבח השירים הטובים
 ובגנות השירים הרעים, וזה לשונו:

„בשלושה דרכים מלאכת השיר נקנית: בהתמדת הקריאה
 בתנ”ך ובמשנה, ובמפרשים ובספרי הדקדוק. בהתמדת הכתיבה
 בלשון הקודש. ובהתמדת ההגהה והמחיקה בלי חפזון ובלי
 רפיון.

בשבעה מומין השירים נפסלין: בשיבושים נגד הדקדוק,
 בהנחת הטעם חוץ למקומו, בחרוז בלתי שוה. בטבע העניין
 שעליו השיר סובב [כשהדברים אינם נכונים], ברעיונים גרועים,
 בהעדר הנעימות. ובהעדר הרוממות“ (המגיד ו’ (תרכ”ג) עמ’

אבל לא כל משורר זוכה, ולא כל דור זוכה. והנה משל שהמשיל יצחק בער לעוינוזאהן על משוררים רעים, שכמותם אנו מוצאים בכל דור ודור: „ויהי כאשר הקריב בלעם בן בעור לבוא אל עיר מואב, והוא רוכב על אתונו, החל לחבר ברעיונותיו שירים לברך בהם את ישראל — כי ידע ובנפשו שכן הוא רצון ה' — ובמהלך רעיוניו הסדיר מליצות אחת לאחת במשקל השיר, ואין אומר ודברים זולת קול הברה וצלצול שפתיים פעם בפעם. והאתון אשר כבר נפתחו שפתייה ותדע לדבר כאחד האדם, שאול שאלתהו לאמור: אדוני מה היה לך? ומה הקול הזה הצולל באוזני? רגע תרים קולך, משנהו תשפילהו. אין אומר ואין דברים זולתי קול? ויגער בה בלעם ויאמרה: התשי! אל תהי לשטן להטותי מרעיוני, עת אנכי מחבר שירים, קצרים ושקולים, המשמחים אלהים ואנשים. ותאמר האתון בלבה. אם כה יתברו השירים אשר יתגאו במו המשוררים, הלא גם אנכי אעשה כמוהם, כי לא נופל אנכי מהם. בדבר שפתיים, לשון מדבר גדולות, אדע גם אני להרים קולי ולהשמילו, להשמיע קול הברה כאחד המשוררים הגדולים, ואולי בקול גדול מהם. ותנער האתון בקול נערה לא אחת ושתיים, הרם ושפל. וירם בלעם את מטהו ויך אותה ויאמר: אל תנערי, פן אכך מות! ותאמר האתון: בי אדוני! הנה אמתך מחברת שירים נעימים כאשר אהבת. וירם עוד פעם את מטהו להכותה נפש, כי אמר, הגם התל תהתל בי! ויקרא אליו מלאך ה' אשר נראה אליו ראשונה ויאמר: אל תרבה לענותה חינוב, הטרם תדע, כי גם החמורים משוררים?” (”בית יהודה” חלק שני, ווילנא תרי”ח עמ' 169).

וכנגד משוררים מסוג זה אמר זלמן שניאור: „ימים הגיעו ומלאכת השיר היתה לקליעת סלים, סלים רקים ללא צורך. בן-לילה נוצרת מחרוזת סוניטות, פואמות לאומיות — בין מנחה למעריב. והקצב שלהם דומה לצלצול תכשיטי-שפק ולקלוקל מכשירי גנבה. גונבי סתר מצלצלים בו ומתגנדרים

בגלוי (ז). שניאור בדבריו לא אלחנני, "דבר" מיום ב' בכסלו תשי"ט).

השירה — כל טועמיה חיים זכו, שכן הם נהנים מן היספי העליון, מנת הלקם של יחידי סגולה שנפשם חצובה ממקור האצילות. הם שומעים את "לשון המראות", כדברי ביאליק בסוף שירו "הברכה":

... לשון חֲשָׁאִים.

לא קול ולא הִבְרָה לָהּ צַף גְּנֵי גְּנֵים:

וּקְסָמִים לָהּ וּתְמוּנוֹת הוֹד וְצָבָא חֲוִיּוֹנוֹת.

בְּלִשׁוֹן זֹו יִתְבַּע אֵל לְבַחֲרֵי רוּחוֹ...

הֲלֹא הִיא לִשׁוֹן הַמְּרָאוֹת...

והקורא הטוב מעלה ניצוצות נפשו הוא מתוך השיר שהוא קורא ובו המשורר הוא לו לפה, שכן מצא תיקון להרגשות העמומות שבלבו והמציא להן ביטוי. ובהבנתו בשיר הוא נעשה שותף ליצירה השירית, שגם ללבו חלק בה. סוגי השירה מרובים ביותר; היא אינה מכירה גבולות לה, ורוחה פורצת כל מחיצה. ולפרקים היא נכנסת גם לתחום הפרוזה ומאצילה עליה מרוחה.

והנה נמסרה אימרה מפי אריסטו: "מיטב השיר כזבו", ורבי משה אבן עזרא המביא גם הוא את האימרה הזאת מוסיף ואומר: "אם השיר יפשט מכזביו, יחדל להיות שיר" (שירת ישראל צח). ונאמר: "ואמרו חכמים על המשוררים: מה תחשבו באנשים אשר האמת משובח מכל אדם, לבד מהם, והכזב מגונה מכל אדם, לבד מהם" (אמרי שפר 13). לכאורה הדברים תמוהים, שכן אין לך אמת כאמיתה של שירה, ואריסטו עצמו אמר, כי דברי משורר אמיתיים יותר מדברי היסטוריון. ההיסטוריון מוסר רק דברים הנראים לעין, והמשורר — גם מה שנעשה מאחורי הפרגוד וגרם לדברים הללו. אלא שאפשר לפרש ולומר, שהכזונה היא לדברי הפרוזה והגוזמה, שהם

מסממניה המובהקים של השירה. ואריסטו רצה לומר, שדברים אלה, הבאים לעורר ולהלהיב, הם ממיטב השיר. אבל על כממנים אלה קיטרגו רבים, ויש שראו בהם אפילו חטא ופשע. אחד המשוררים הערבים (חֶסְאן בֶּן־טַבִּית) שר:

”הַפִּיִּת הִיָּסָה בְּיֹתֵר בְּשִׁיר הוּא זֶה,
שֶׁצִּיָּה מְשַׁמֵּעַ אוֹתוֹ וְהַשֹּׁמְעִים אוֹקְרִים:
אֲמַת וְנִצִּיב”.

ואפשר שיש לפרש את דברי אריסטו באופן אחר: הוא לא נתכוון לשקר של ממש, באמרו: כזבו. כוונתו היתה לדמיון פורה, והנכון הוא: מיטב השיר דמיונו. וכבר אמר אפלטון בשם סוקראטס: „משורר — אם רצונו להיות משורר ממש, חייב לדבר דברים מדומים ולא דברים שבמציאות” (פידון 61). כוחו של משורר מתבטא בזה, שהוא מתאר ביצירתו דבר שבדמיון והוא הופך בפיו לדבר של ממש, עד שהקורא מתרשם ומקבל את התיאור המדומה הזה כדבר שבמציאות. ונראה שזוהי התכוון גם המשורר הערבי.

אבל דבר מובן מעצמו הוא, כי דמיון גרידא אינו מספיק כדי לחבר שיר טוב, ועל המשורר להשתמש בכל סממני הלשון והשיר העומדים לרשותו, פנימיים וחיצוניים גם יחד, ואם הוא גם זוכה להשראה ולשקידה, רק אז הוא מצלית.

משוררי אמת שבכל דור ודור ובכל לשון ולשון ראו בעיסוק השירה עבודת הקודש, והיו נוהרים בקלותיה כחמורותיה. על וירגיליוס מסופר, כי את האפוס הגדול „איניאיס” חיבר בשקידה רבה באחת עשרה שנותיו האחרונות (30-19 לפני הספירה הרגילה). וכך היה נוהג באותן השנים: בכל בוקר ובוקר היה ממציא חרוזים, שוקלם ומכתיבם. ולאחר מכן היה מעבד אותם ומפתחם, עד שנשאר מעט מהרבה. הוא היה אומר, שילד את שירו בדומה לדובה, ורק לאחר שלקק אותו בלשונו הלבישו צורה (איליוס דונאטוס). וגם כשנגמר השיר

הגדול הזה עדיין לא ראה אותו כמושלם ורצה לשכלל אותו. וכשראה כי הגיעה שעתו, ולא הספיק, ציווה שיצירתו תישרף. ושירה חשובה זו הגיעה לידינו רק בזכותו של אוגוסטוס, שביטל את הצוואה.

ואחד המשוררים הערבים הקדומים אמר: „בני אדם חושבים אותי למשורר גדול, בכל זאת יקרה לפעמים, שנקל לי להוציא את מתלעוטי מפי מלחבר בית־שיר אחד“ (שירת ישראל קכא). ושלי (1792-1822) אומר בספרו „סנגוריה על השירה“ (תרגום ש. הלקין), תל־אביב תרפ”ח עמ’ 42: „אין אדם יכול לומר: אייצר שירה. אפילו הגדול שבמשוררים אינו יכול לומר כך. כי הנפש בעודה יוצרת, היא כגחלת העוממת, שאיזו השפעה סמוייה, דומה לרוח קלה, מעירה אותה להברקה בת־חלוף. כוח זה מתעורר מבפנים כצבע הפרח הדועך ומשתנה, בעוד הפרח מתפתח, וחלקי ישותנו בני ההכרה לא ינבאו לנו את בוא הרוח הזה או את צאתו“.

ודומה בזה הקורא הטוב למשורר עצמו. כמוהו גם הוא צריך שעת כוטר וכוננות נפשית כדי לקרוא שיר, ורק אז הוא נהנה.

שיר נוצר מתוך יחוד נפשי והתבודדות. ושוב יובא מדברי שלי על המשורר: „המשורר כמוהו כזמיר השוכן באפלה ומנעים לעצמו את בידותו בצלילים עריבים“.

וכשם שהשיר נוצר בהתבודדות, כך ראוי לקרוא בהתבודדות; רק כך נעשה הקורא שותף למשורר בהרגשת רוח השיר.

ואם ישאל אדם, ובדין ישאל: האם אפשר ללמוד טעם שירה וענייני שירה, והרי השירה היא פנינת־חן המיועדת רק ליודעי חן? היודעים — יודעים אותה, ואלה שאינם יודעים טעם שירה — לא ילמדו לטעום את טעמה.

על כך יש לענות, כי אין הדבר כן. אמנם אין כל אדם קרוב אצל שירה, אבל המשל אומר: „התיאבון בא עם האכילה“.

קריאה בשירים, הדרכה בקריאה והסברת הדברים מעדנות את הטעם ופותרות אפקים גרתיים, כי רוח השירה נכנסת לכל מקום שנותנים לה ליכנס.

אמרו חכמים: אין בן־חורין כמשורר. דמיונו אינו יודע גבול, עינו רואה במסתרים, אזנו שומעת שיה כל שיה, ובלשונו מרפא, ומי יאמר לו, מה תעשה? אבל עם זה חוקים רבים חלים עליו ועל יצירתו, חוקי לשון, סגנון, צורה, מידה ומשקל. אלא שמשורר גדול שולט בחוקים, ואין הם שולטים בו. אבן גבירול התהיל אחד משיריו בדברים אלה: „אני השר והשיר לי לעבד“. ולאחריו אמר על עצמו ב„תחכמוני“, כי „השיר הוא לעבד גאמן לו / ואם קשר עלי בלתו ומרד“. ולא עוד אלא שהמשורר מוצא ק"ג טעמים בכל חוק וחוק ומחדש בהם חידושים. ולפרקים הרבה אין הוא מרגיש כלל בחידוש שבדבר. כאן הוא מניח מקום לחוקר השירה לבוא ולחפש את החידוש, את החד־פעמי שביצירה. ואמנם לפרקים הרבה מוצא החוקר בה גם דברים שנעלמו מעין המשורר עצמו. מספרים, כי המדקדק הנודע ח"י בורשטיין, שביאליק החשיב אותו מאד, אמר פעם לביאליק, כי בשעה שחיבר ביאליק אחד הטורים בשירו פלוני הרהר בצירוף מסויים. העיר לו ביאליק, שלפי מיטב ידיעתו לא הכיר צירוף זה מימיו. ועל כך ענה בורגשטיין: אתה, המשורר, אינך יודע, אבל אני כן יודע. וביאליק שתק וסבר..

ואמנם כאן גדול כוחו של החוקר יותר מכוחו של היוצר. המשורר חיבר את שירו בהשראה ויסוד דבריו הוא ברגש. אין הוא בודק את הפרטים שבשירו, שכן הוא יודע ומרגיש אותם. הוא עשה מה שבכוחו, והניתוח הספרותי אינו מעניינו. בא החוקר ובודק את היסודות, מונה את הפרטים שבשירו ומנתח את היצירה לחלקיה. המשורר משתמש בסממני המתאימים לו ולשירתו מבחינה פנימית, ואין בידו לענות, מדוע השתמש דווקא בהם ולא באחרים. והחוקר בידו לתת

טעם לדבר. לאחר שהיצירה מושלמת ניתן לו לחוקר לסקור את שרשיה ואת תולדותיה ולבדוק את בניינה. המשורר הוא אדריכל בכוח ובנאי בפועל, יוצר הבונה בניינים לתפארת. והחוקר הוא רק אדריכל היודע ומבין סודו של בניין: אין כוחו ביצירה אלא בהבנתה ובהסברתה. הוא מראה לעין כל את ערכם ויפיים של בנייני היוצר.

העולם צריך לשניהם, למשורר ולחוקר גם יחד.

ב"מבחר" שלפנינו נאספו 77 שירים גדולים וקטנים גם יחד של 42 משוררים בתקופה של 300 שנה. תקופה זו תקופת בניינים היא בין התקופה הקלאסית לתקופת ההשכלה, שראשיתה כבר נעוצה בסוף תקופת בניינים זו.

ודאי שצלילי נגינתם של המשוררים הללו שונים מן הצלילים הדקים והמעוגגים של משוררי התקופה הקלאסית. אלה ראשונים היו וכוח ראשונים וזכות ראשונים להם, שכן סוללי דרכים ומניחי יסודות היו. אבל גם בתקופה מאוחרת זו נשמע מדי פעם בפעם צלילים נאים ונעימים, צלילים המתמזגים יפה במקהלת השירה העברית הנצחית.

כשם שנכנסו ל"מבחר" שירים מזמנים שונים ומכל פזורי ישראל, קודש וחול גם יחד, כך נכנסו בו גם סוגי שירה שונים, מהם מקובלים מדורות ומהם חדשים מקרוב באו. המהדיר השתדל להכניס ל"מבחר" שירים שלימים ורק שלושה שירים בלבד נכנסו שלא בשלימותם: שיר הפותח מ"שירי תפארת" לנפתלי הירץ ויזל, שיר "השלום" של אליהו חלפון הלוי, ו"מפתח שפתי" ל"ניר דוד" של שלום הכהן. הכוונה היתה לשקף את שירת הדורות בעלייתה ובירידתה.

ההערות והביאורים באו להקל על הקורא, אבל לא לפסור אותו לגמרי מעיון וחיפוש במקומות שיש צורך בהם. כשישתדל הקורא עצמו להבין את הדברים מובטח לו שיבוא על סיפוקו. ובכל זאת לא נשאר שום מקום קשה בלי ביאור.